

Сидорук Т. В. Теоретичні аспекти дослідження нормативної сили ЄС

Сидорук Т. В.

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Острозька академія»*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНОЇ СИЛИ ЄС

В останні роки в теорії міжнародних відносин стрімко розвивається конструктивізм, який виник на тлі критики традиційних усталених підходів і представляє собою альтернативний погляд на сутність міжнародних відносин загалом і європейської інтеграції, розширення ЄС та його зовнішньої політики зокрема.

Конструктивізм свідомо відокремлює себе від раціоналістичних теорій, яким він дорікає за аналіз інтеграційних процесів винятково в матеріалістичних і утилітарних термінах. Натомість конструктивізм звертається до делікатних складових інтеграції, таких як формування ідентичності, толерантність, соціальна мобілізація тощо. Найбільш авторитетний теоретик-конструктивіст А. Вендт визначає два основні принципи конструктивізму як 1) фундаментальні структури міжнародних відносин формуються під визначальним впливом суб'єктивних чинників, які впливають із людських прагнень та інтересів і приводять до створення тих чи інших соціальних конструкцій; 2) поведінка й інтереси окремих держав у міжнародному середовищі визначаються суб'єктивними ідеями та уявленнями про розвиток міжнародних відносин, але не їхніми реальними інтересами [8, 420]. Таким чином, з погляду конструктивізму, ключове значення для розуміння природи ролей Європейського Союзу на міжнародній арені і його взаємовідносин з іншими акторами мають не матеріальні чинники, а ідеї, норми, цінності й культура.

Створена на базі цього підходу модель пропонує розглядати ЄС як «нормативну силу» – міжнародного актора, ключовими характеристиками якого є визначені норми, якими він володіє, і які відіграють конститутивну, тобто визначальну, роль щодо його ідентичності у його стосунках із третіми країнами [4, 167]. Потрібно відзначити, що конструктивісти використовують термін «сила» у значенні, яке відрізняється від традиційного, запропонованого політичним реалізмом: актор, який визначається як «нормативна сила», не ставить за мету нав'язати свої правила та норми і не використовує цю силу як інструмент могутності, подібно до військової чи економічної сили. Навпаки, «нормативна сила» полягає передусім у силі самих норм, їх привабливості для інших суб'єктів і реалізується, в основному, через механізми соціалізації.

Автор цієї концепції Я. Меннерс вважає, що Європейський Союз являє собою «нормативну силу» (normative power), яка має ідеаційну природу, базовану на спільних цінностях і принципах. Щобільше, на його думку, в останні роки він усе частіше використовує «нормативну силу», прагнучи до формування міжнародних норм за своїм зразком [5, 23]. Головним способом реалізації «нормативної сили» ЄС є розбудова асиметричних відносин із третіми державами, у рамках яких відбувається проєкція норм і цінностей ЄС, які базуються на легітимності ЄС, як носія цих норм. Як писав Я. Меннерс, «концепція «нормативної сили» є спробою підтвердження не тільки факту, що Європейський Союз побудований на основі спільних цінностей, але також, що він має здатність до діяльності на міжнародній арені у нормативний спосіб» [3, 252]. Таким чином, такий конструктивістський підхід базується на так званій «логіці доцільності», суть якої полягає в тому, що актори дотримуються норм, цінностей і правил ЄС лише тому, що «вони привабливі» і це «правильно робити» [1, 605]. Цей підхід становить основну альтернативу «логіці наслідків» раціоналістичних теорій.

Конструктивістський підхід пропонує альтернативне пояснення принципу обумовленості (conditionality) ЄС, який він широко використовує у політиці розширення та Європейські політиці сусідства. Один з перших

ЖУРНАЛ ЄВРОПЕЙСЬКОГО І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВА, ВИПУСК 12 (1-2), 2020

конструктивістських поглядів на обумовленість ЄС запропонувала К. Сміт, яка стверджує, що обумовленість ЄС є нормою в собі: «Політика обумовленості сама по собі є нормою, стандартом поведінки, що конкурує з іншими» [7, 105]. Аргументи К. Сміт базуються на конструктивістському припущенні, що суб'єкти приймають рішення відповідно до «логіки доцільності», тобто переймають норми і правила ЄС, бо це «правильно робити» [7, 106]. Відтак, як стверджує Б. Ліпперт, обумовленість ЄС є лише корисним обрамленням для його ідей і цінностей [2, 87]. Цей погляд на обумовленість передбачає незначний взаємозв'язок між стимулами та дотриманням вимог і фокусується на процесах соціалізації. Ф. Шиммельфенніг і У. Зедельмаєр синтезували конструктивістський погляд на обумовленість ЄС і розробили модель «соціального навчання», щоб забезпечити альтернативну точку зору для їх моделі «зовнішніх стимулів» [6, 670]. Згідно з нею ЄС є співтовариством цінностей і норм, прийняття яких державами, що не є його членами, залежить від їх легітимності і доречності. Легітимність правил ЄС залежить, по-перше, від їх концептуальної чіткості і врахування специфічних інтересів і потреб країн, до яких експортуються ці норми і принципи, і, по-друге, від того, якою мірою ці країни сприймають ідентичність ЄС та визнають легітимність правил ЄС [6, 670].

На нашу думку, на відміну від політики розширення ЄС, «вписати» обумовленість Європейської політики сусідства у конструктивістську модель важко. Це пов'язано з тим, що здатність Європейського Союзу виступати як «нормативна сила» в Європі значною мірою залежить від легітимності ЄС в очах його партнерів, а відкритий характер членства в ЄС є одним із ключових чинників у забезпеченні цієї легітимності. Ціннісна конвергенція і нормативна гармонізація з ЄС розглядається як легітимна і виправдана тільки тоді, коли запропоновано «пряник» у вигляді членства. Попередні дослідження показали, що лише на основі чітких (матеріальних) стимулів і конкретної перспективи членства Європейський Союз може сприяти істотним політичним, економічним і соціальним змінам у

країнах-партнерах. Інші форми важелів, зокрема і соціальний вплив, виявились неефективними.

Список використаної літератури:

1. Haukkala H. The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case European Neighbourhood Policy / H. Haukkala // *Europe-Asia Studies*. – November 2008. – Vol. 60, № 9. – P. 602–618.
2. Lippert B. Beefing up the ENP: Towards a Modernisation and Stability Partnership / B. Lippert // *The International Spectator*. – 2006. – № 4. – P. 85–100.
3. Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? / I. Manners // *Journal of Common Market Studies*. – 2002. – № 40. – P. 235–258.
4. Manners I. Normative Power Europe: A Response to Thomas Diez / I. Manners // *Millenium Journal of International Studies*. – 2006. – № 35. – P. 167–180.
5. Manners I. The Normative Power of the European Union in a Globalised World / Z. Lai'di (ed.) // *European Union Foreign Policy in a Globalised World: Normative Power and Social Preferences*. – London : Routledge, 2008. – P. 23–37.
6. Schimmelfennig F. Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe / F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier // *Journal of European Public Policy*. – 2004. – № 11 (4). – P. 661–679.
7. Smith K. E. The Evolution and Application of EU Membership Conditionality / K. E. Smith // *The Enlargement of the European Union*. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 105–140.
8. Wendt A. Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics / A. Wendt // *International Organization*. – 1992. – Vol. 46, № 2. – P. 415–428.